

Ivan Mužić

Potpuna vjerodostojnost vrela o hrvatskim kraljevima u prilogu Franza Arensa

UDK: 94(497.5) "09"

930.2

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 18. 5. 2012.

Ivan Mužić

HR, 21 000 Split

Čiovska 2

imuzichr@yahoo.de

| 45

U raspravi se obrazlaže da je autor teksta, objavljena u studenom 1940. godine u Hrvatskoj reviji, pod naslovom Važan prilog starohrvatskoj povijesti bio Franz Christian Arens, koji je stvarno postojao i djelovao kao ozbiljan znanstvenik, koji nije izmislio važne podatke o hrvatskim kraljevima pronađene u Britanskom muzeju u Londonu. U Hrvatskoj se, poslije završetka II. svjetskog rata u svibnju 1945. godine zanemarilo kao nepostojeće ovo veoma važno i potpuno vjerodostojno vrelo o hrvatskim kraljevima u IX. stoljeću.

Ključne riječi: Franz Christian Arens, kralj Trpimir, slika kralja, Petar, Tomislav, Putalj, Ivo Guberina

1.

Vrelo o hrvatskim kraljevima u Arensovu prilogu i literatura o njemu

U časopisu *Hrvatska revija* u broju 11 za 1940. godinu objavljen je tekst pod naslovom *Važan prilog starohrvatskoj povijesti. Novi podatak iz British Museuma u kojem se spominje hrvatski kralj Trpimir*. Ovaj prilog u cijelosti glasi:

“Pred neko vrijeme saznao sam, da se u nekom codexu XI. ili XII. st., koji navodno potječe iz Italije, a sada se čuva u British Museumu (London), nalaze neki dodaci, od kojih da se jedan mora bez ikakve sumnje odnositi na Dalmaciju, jer se u njemu spominje 'ecclesia Salonitana'. Zadovoljan sam, da je dotični tekst dospio u moje ruke, jer će možda do publikacije codexa proteći više vremena, nego što to želi ne samo hrvatski historik, nego i svaki rodoljubni Hrvat. Doista, već se na prvi pogled može konstatirati, da ovaj novi dokument, pored svoje znatne kulturno-historijske važnosti, ima napose veliko značenje za hrvatsku političku povijest. U ovom novom prinosu spominje se naime kralj Trpimir. Jednostavna informacija u 'Geschichte der Kroaten' od Šišića obaviješćuje o dva Trpimira: o jednom knezu iz IX. st., a drugom kralju iz X. stoljeća. Kako se tu spominje kralj Trpimir, ovaj važni podatak obogaćuje hrvatsku povijest X. stoljeća. Po sadržaju se vidi, da je ta bilješka zapisana od prokuratora splitske nadbiskupije i upravljena odgovornim crkvenim licima, a predstavlja informaciju ili račun o troškovima za neke radove. Hrvatski historici znadu, da je i Šišić u 'Priručniku izvora hrvatske historije' također jedan podatak za hrvatsku povijest iznio iz British Museuma, pa kako se to sve radi o slučajnim pronalascima, sva je prilika, da bi se toga još mnogo našlo, kad bi se pošlo u sustavnu potragu. Dakako, treba čekati, dok mine ratna oluja. Interesantno je, da nema ni pun decenij, otkako je također neki nepoznati podatak o Trpimiru – ali taj put o knezu Trpimiru – objelodanjen u Katićevoj radnji 'Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira'. Ako se priključi k tomu i Baradina dotad nepoznata isprava o neretljanskom vladaru Berigoju u radnji 'Dinastičko pitanje XI. stoljeća', onda postoji opravdana nada, da će budućnost dati još mnogo bogatog materijala marljivim hrvatskim historicima.

Londonski podatak o kralju Trpimiru glasi:

Adjuva Deus Omnipotens.

Archiepiscopo Salonitanae ecclesiae.

Pro ecclesia beati Ga(b)rieli in monte in Pasulio...

Scilicet pro muro destructo ecclesiae beati Georgii in parte orientali duodecim modios frumenti per voluntatem.

Pictori pro restauratione imaginis regis fundatori sin modo antea Ravenata in ecclesia in monte unum solidum.

Pictori pro restauratione imaginis regis Trepimero in ista ecclesia et modo antiqua Ravenata unum solidum.

Pictori pro imagine regis nuper defuncti cum filio ejus Petro et Tumithao junioris per pretium curatoris in domo ecclesiae majoris contra... sine magistro illicitatorum in congressu.

Pro munitione curtis infra supranominatum montem sumptu ecclesiae majori set praemio solidum II et dimidium.

Et super omnibus unum servum nomine Svarariae seu alium robusti corporis et sani sine familia.

F. C. A.”¹

Latinski izvornik u hrvatskom prijevodu Ive Guberine glasi:

Pomozi svemoguću Bože.

Nadbiskupu solinske crkve.

Za crkvu blaženoga Ga(b)riela na brdu Pasulju (Pasulio, Putalj).²

Naime za srušeni zid crkve bl. Jurja na istočnoj strani 12 mjera žita po volji.

Slikaru za obnovu slike kralja (i) utemeljitelja na stari ravenški način, u crkvi na brdu, jedan solid.

Slikaru za obnovu slike kralja Trpimira na stari ravenški način u istoj crkvi, jedan solid.

Slikaru za sliku nedavno umrloga kralja sa sinom Petrom i mladim Tomislavom (Tumithao), koje se ciena ima utanačiti u kući upravitelja velike crkve i bez majstora na zboru natjecatelja.

Za utvrdu posjeda izpod spomenutog brda, troškom ve-

1 Arens 1940. Na kraju 1940. godine objavljen je “Sadržaj drugoga polugodišta 'Hrvatske revije' 1940.” i u njemu su objašnjeni navedeni inicijali ovako: “F. C. A., v. Arens Franz Christian dr.” Marija Kuntarić prenijela je ovaj podatak tako da je pogrešno navela autorovo prezime Arens kao “Ahrens.” Usp. Kuntarić 1998, str. 350.)

2 Moguće je da su na Putalju postojale dvije crkve, i to svetoga Jurja, ali i svetoga Gabrijela, od koje tijekom proteklih burnih stoljeća nije ništa preostalo. Međutim, Arens nije bio siguran u čitanju rukopisa kada se prvi put spominje ime blaženika na brdu “Pasulio” pa ga on sam upitno označuje kao “Ga(b)rieli” i na kraju rečenice stavlja tri točkice, ali već u sljedećoj rečenici tekst se jasno nastavlja u smislu jedinstvenosti objašnjenjem da se “naime” radi o srušenom zidu crkve blaženog Jurja. Iz takve je stilizacije očito da je u pitanju postojanje samo jedne crkve jednoga blaženika, i to Jurja, što i djeluje uvjerljivije jer je teško zamisliti neposredno postojanje dviju crkava gotovo na istoj lokaciji. M. Ivanišević, u e-poruci koju mi je uputio 9. svibnja 2012. godine, potvrđuje da ovo moje zaključivanje o postojanju u Putalju samo jedne crkve, i to one sv. Jurja, “prihvaća u potpunosti”.

VAŽAN PRILOG STAROHRVATSKOJ POVIJESTI

Novi podatak iz British Museuma u kojem se spominje hrvatski kralj Trpimir

Pred neko vrijeme saznao sam, da se u jednom codexu XI. ili XII. st., koji naravno potječe iz Italije, a sada se čuva u British Museumu (London), nalaze neki dodaci, od kojih da se jedan mora bez ikakve sumnje odnositi na Dalmaciju, jer se u njemu spominje *ecclesia Salonitanae*. Zadovoljan sam, da je dotični tekst dospio u moje ruke, jer će možda do publikacije codexa proteći više vremena, nego što to želi ne samo hrvatski historik, nego i svaki rodoljubni Hrvat. Doista, već se na prvi pogled može konstatirati, da ovaj novi dokument, pored svoje znatne kulturno-historijske važnosti, ima napose veliko značenje za hrvatsku političku povijest. U ovom novom prinosu spominje se naime kralj Trpimir. Jednostavna informacija u „Geschichte der Kroaten“ od Šišića obavješuje o dva Trpimira: o jednom knezu iz IX. st., a drugom kralju iz X. stoljeća. Kako se tu spominje kralj Trpimir, ovaj važni podatak obogaćuje hrvatsku povijest X. stoljeća. Po sadržaju se vidi, da je ta bilješka zapisana od prokuratora splitske nadbiskupije i upravljena odgovornim crkvenim licima, a predstavlja informaciju ili račun o troškovima za neke radove.

Hrvatski historici znadu, da je i Šišić u „Priručniku izvora hrvatske historije“ također jedan podatak za hrvatsku povijest iznio iz British Museuma, pa kako se to sve radi o slučajnim pronalascima, sva je prilika, da bi se toga još mnogo našlo, kad bi se pošlo u sustavni potragu. Dakako, treba čekati, dok mine ratna oluja. Interesantno je, da nema ni pun decenji, otkako je također neki nepoznati podatak o Trpimiru — ali

taj put o knezu Trpimiru — objelodanjen u Katićevoj radnji „Saksone Gotschalk na dvoru kneza Trpimira“. Ako se priključi k tomu: Baradina dotad nepoznata isprava o neretljanskom vladaru Berigoju u radnji „Dinastičko pitanje XI. stoljeća“, onda postoji opravdana nada, da će budućnost dati još mnogo bogatog materijala marljivim hrvatskim historicima.

Londonski podatak o kralju Trpimiru glasi:

Adjuva Deus Omnipotens.
Archiepiscopo Salonitanae ecclesiae.
Pro ecclesia beati Ga(b)rieli in monte in Pasulio...

Scilicet per muro destructo ecclesiae beati Georgii in parte orientali duodecim modios frumenti per voluntatem.

Pictori pro restauratione imaginis regis fundatoris in modo antea Ravenata in ecclesia in monte unum solidum.

Pictori pro restauratione imaginis regis Trepimero in ista ecclesia et modo antiqua Ravenata unum solidum.

Pictori pro imagine regis nuper defuncti cum filio eius Petro et Tumithao junioris per pretium curatoris in domo ecclesiae majoris contra... sine magistro illicitorum in congressu.

Pro munitione curtis infra supranominatum montem sumptu ecclesiae majoris et praemio solidum II et dimidium.

Et super omnibus unum servum nomine Svaratae seu alium robusti corporis et sani sine familia.

F. C. A.

II 21. 352

Preštampano iz „Hrvatske Revije“, god. XIII., br. 11., Zagreb 1940.

VAŽAN PRILOG STAROHRVATSKOJ POVIJESTI

Novi podatak iz British Museuma u kojem se spominje hrvatski kralj Trpimir

Pred neko vrijeme saznao sam, da se u jednom codexu XI. ili XII. st., koji naravno potječe iz Italije, a sada se čuva u British Museumu (London), nalaze neki dodaci, od kojih da se jedan mora bez ikakve sumnje odnositi na Dalmaciju, jer se u njemu spominje *ecclesia Salonitanae*. Zadovoljan sam, da je dotični tekst dospio u moje ruke, jer će možda do publikacije codexa proteći više vremena, nego što to želi ne samo hrvatski historik, nego i svaki rodoljubni Hrvat. Doista, već se na prvi pogled može konstatirati, da ovaj novi dokument, pored svoje znatne kulturno-historijske važnosti, ima napose veliko značenje za hrvatsku političku povijest. U ovom novom prinosu spominje se naime kralj Trpimir. Jednostavna informacija u „Geschichte der Kroaten“ od Šišića obavješuje o dva Trpimira: o jednom knezu iz IX. st., a drugom kralju iz X. stoljeća. Kako se tu spominje kralj Trpimir, ovaj važni podatak obogaćuje hrvatsku povijest X. stoljeća. Po sadržaju se vidi, da je ta bilješka zapisana od prokuratora splitske nadbiskupije i upravljena odgovornim crkvenim licima, a predstavlja informaciju ili račun o troškovima za neke radove.

Hrvatski historici znadu, da je i Šišić u „Priručniku izvora hrvatske historije“ također jedan podatak za hrvatsku povijest iznio iz British Museuma, pa kako se to sve radi o slučajnim pronalascima, sva je prilika, da bi se toga još mnogo našlo, kad bi se pošlo u sustavni potragu. Dakako, treba čekati, dok mine ratna oluja. Interesantno je, da nema ni pun decenji, otkako je također neki nepoznati podatak o Trpimiru — ali

taj put o knezu Trpimiru — objelodanjen u Katićevoj radnji „Saksone Gotschalk na dvoru kneza Trpimira“. Ako se priključi k tomu: Baradina dotad nepoznata isprava o neretljanskom vladaru Berigoju u radnji „Dinastičko pitanje XI. stoljeća“, onda postoji opravdana nada, da će budućnost dati još mnogo bogatog materijala marljivim hrvatskim historicima.

Londonski podatak o kralju Trpimiru glasi:

Adjuva Deus Omnipotens.
Archiepiscopo Salonitanae ecclesiae.
Pro ecclesia beati Ga(b)rieli in monte in Pasulio...

Scilicet per muro destructo ecclesiae beati Georgii in parte orientali duodecim modios frumenti per voluntatem.

Pictori pro restauratione imaginis regis fundatoris in modo antea Ravenata in ecclesia in monte unum solidum.

Pictori pro restauratione imaginis regis Trepimero in ista ecclesia et modo antiqua Ravenata unum solidum.

Pictori pro imagine regis nuper defuncti cum filio eius Petro et Tumithao junioris per pretium curatoris in domo ecclesiae majoris contra... sine magistro illicitorum in congressu.

Pro munitione curtis infra supranominatum montem sumptu ecclesiae majoris et praemio solidum II et dimidium.

Et super omnibus unum servum nomine Svaratae seu alium robusti corporis et sani sine familia.

Dr. Franz Christian Arens

HRVATSKA REVIJA
GODINA XIII BROJ 11 MCMXL

Harm Prof. Dr. Jancso
utemeljitelj
voj.

like crkve i nagradom od dva solida i po.

A nad svim ovim jednoga slugu imenom Svaraju ili koga drugoga tjelesno jaka i zdrava, a bez obitelji.³

Ivo Guberina prvi je u hrvatskoj historiografiji pokušao izložiti bit ovoga vrela. On je o tomu objavio raspravu u *Hrvatskoj reviji* već početkom 1943. godine, i to pod naslovom i podnaslovom kako slijedi: „O postanku hrvatske krune. (Viest X. vieka o slici, nedavno umrloga kralja).“⁴ I. Guberina, između ostaloga, zaključuje: „Ovaj je pasus 'bilježka', zapisana od prokuratora splitske nadbiskupije i upravljena odgovornim crkvenim osobama, a predpostavlja informaciju ili račun o troškovima za neke radove, kako izpravno iztiče izdavač ovoga pasusa F. C. A. u 'Hrvatskoj Reviji' 1940, br. 11, s. 595. Od kojega je doba ova bilježka? F. C. A. iztiče, da je kodeks ove bilježke iz XI. ili XII. vieka, ali njezin original mora biti raniji. U njoj čita-

mo, da je slikaru plaćeno 'za sliku nedavno umrloga kralja'. Dakle ovaj je račun izdan nedugo nakon smrti nekoga kralja, čije se ime ne spominje baš zato, jer je svakome bilo poznato. Koji je to kralj? U bilježci se veli, da je slika napravljena 'nedavno umrloga kralja sa sinom Petrom i Tumithao mladim'. Latinski izraz Tumithao ne može biti nego krivi priepis Tumislao, Tomislav. Dakle ovaj bi se obračun davao, kada je Tomislav bio mladićem. Ovaj Tomislav ne može biti drugi, nego onaj poznati iz splitskih sabora 925. i 928. godine, jer za drugoga nemamo nigdje nikakvih podataka, a posebno da bi bio kraljev sin. Na to doba upućuje nas i činjenica, da bilježka splitskog biskupa nazivlje 'solinski', koji naziv nakon sabora 925. i 928. pomalo izčezava, a u XI. vieku ga više ne nalazimo. Iz ove bilježke dakle doznajemo, da je splitski biskup crkve svog posjeda dao uresivati slikama hrvatskih vladara. Iz nje se razabire, da su postojale tri takve slike: ona 'kralja utemeljitelja', 'kralja Trpimira' i 'nedavno umrloga kralja'. 'Kralja utemeljitelja' i 'kralja Trpimira' bila je u istoj crkvi... Crkva, gdje su bile kraljevske slike, ona je bl. Jurja, jer je spomenuta neposredno pred navodom o kraljevim slikama. U Trpimirovoj darovnici čitamo, da je crkva bl. Jurja na Putalju 'bila posvećena u vrijeme Mislava vladara, kao i obdarena s darovima od gore spomenutog vladara' (Šišić, *Priručnik*, s. 193). Crkva se posvećuje, čim se sagradi, pa zato možemo utvrditi, da je crkva bl. Jurja na Putalju bila sagrađe-

3 Guberina 1944, str. 65-69.

4 Guberina 1943, str. 1. I. Guberina objavio je ovu raspravu u Zagrebu i kao posebno izdanje pod naslovom „O postanku hrvatske krune“, Zagreb, 1943. (Ova rasprava pretiskana je u cijelosti iz *Hrvatske revije* kao posebna knjižica i nalazi se u *Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici* u Zagrebu označena signaturom: II-21.228.) I. Guberina je tekst cijele rasprave prenio 1944. godine u knjigu *Državna politika hrvatskih vladara*, kojom se služi u citiranju i pisac ovoga rada. (Ova knjiga životno je djelo Ive Guberine /1897-1945./ i nije opterećena autorovim osobnim političkim svjetonazorom.)

Krens, Franz, Kulturw., Dr. phil. München, Wienburgstr. 9. (Wien 2011, 80.)
 W: D. sozial. Anschauungen d. Tirol. Weiskümer 03; D. Tiroler Volk i. f. Weiskütern 04.

Ue: Manzoni, Schriften zur Philosophie u. Ästhetik 23; Betrachtungen über die katholische Moral 23; Barnes, Die Entstehung d. Weltkriegs 28.

ZA: Eine Italienreise im 14. Jahrhundert (Studium Lipsiense) 09; Zur Datierung einer Trierschen Synode des 13. Jahrhunderts (ZfK XXIII, 1); Wilhelm Serbat von Cahors als Kaufmann zu London (VjSWg XI, 4); D. Einfluß Frankreichs auf die Entwicklung d. btschen Kultur (OR XIX, 7); Reliq. Probleme im tschechoslowaf. Staat (PrJb) 24; Karl Lamprecht (ebda 203, S. 2/3); D. nationalwirtschaftl. Einbußen des Subtenbeutstums seit Begründung d. tschechosl. Republik (APG 10/11) 26, (1) 27; Zur Soziologie u. Kulturpsychologie d. Baukunst (Ethos II, 2 u. 4/5); Ue. Barockarchitektur (DBZg 61. Jg., S. 62, 66, 68, 94, 99).

Kürschners deutscher Gelehrten-Kalender. Jg. 3. 1928/29 (375)

48

Krens, Franz, Kulturw., Dr. phil. München, Wienburgstr. 9. (Wien 2011, 80.)
 W: D. sozial. Anschauungen d. Tirol. Weiskümer 03; D. Tiroler Volk i. f. Weiskütern 04.

Ue: Manzoni, Schriften zur Philosophie u. Ästhetik 23; Betrachtungen über die katholische Moral 23; Barnes, Die Entstehung d. Weltkriegs 28.

ZA (f. a. Jahrg. 1928/29): Karl Lamprecht (PrJb 203, S. 2/3); D. nationalwirtschaftl. Einbußen des Subtenbeutstums seit Begründung d. tschechosl. Republik (APG 10/11) 26, (1) 27; Zur Soziologie u. Kulturpsychologie d. Baukunst (Ethos II, 2 u. 4/5); Ue. Barockarchitektur (DBZg 61. Jg., S. 62, 66, 68, 94, 99); Ital. Gelbteiler im spätmittelalterl. Dauphiné (VjSWg) 29; Zur Frage des Manierismus (Mitt. btsch. Kunst- u. Antiquitätenhandels) 30.

Kürschners deutscher Gelehrten-Kalender. Jg. 4. 1931 (376)

To: Bayerische Staatsbibliothek, München

03. APR. 2012

Archiv: Deutsches Biographisches Archiv (DBA)

na za Mislava i da ju je on sagradio, radi čega ga bilježka britanskoga kodeksa nazivlje 'kraljem utemeljiteljem'. I tako nam ova bilježka pruža još jedan dokaz za autentičnost Trpimirove povelje, a istodobno odaje starinu i vjerodostojnost same bilježke. Bilježka nam izričito ne spominje Mislavovo ime, ali spominje Trpimirovo. Ovaj Trpimir nije drugi nego onaj poznat iz t. zv. Trpimirove povelje, a koji je vladao od godine 845-864. Ništa tomu ne smeta, što ga se zove rex, jer tako Trpimira zove i Gottschalk. Ovaj obračun pokazuje račune splitskome nadbiskupu o trošku za obnovu slike 'kralja utemeljitelja i Trpimira'. To predpostavlja, da se slike tada nijesu originalno pravile, već samo popravljale ili obnavljale. Možda su originalno pravljene

za živih samih tih vladara, ali svakako ne daleko od njihove smrti, kada ih već početkom X. vieka treba obnavljati. Najvažniji je pasus u cijeloj ovoj bilježci onaj, koji govori o slici 'nedavno umrloga kralja'. Ovdje se ne govori o popravku slike, nego samo 'za sliku', što predpostavlja, da se je račun polagao za originalno djelo. Na ovoj slici je prikazan 'nedavno umrli kralj sa sinom Petrom i Tomislavom mladićem'. Ako ovu viest usporedimo s poznatim splitskim reliefom, vidjet ćemo, da se ona baš na nj odnosi. Sam relief je dio crkvenoga namještaja, koji nije služio u liturgične svrhe, a danas se nalazi u krstionici sv. Ivana (Karaman, *Basrelief u splitskoj krstionici*, Split 1925, s. 26). Prema stilizaciji viesti našeg rukopisa o slici 'nedavno umrloga kralja' vidi se, da se tu radi o slici, koja se podrijetlom i vrstom sasvim luči od one kralja utemeljitelja i kralja Trpimira. Rukopis iztiče, da je Mislavova i Trpimirova slika napravljena 'u crkvi na brdu', a označuje se i njezina cijena. Ali ne samo da se iztiče cijena i mjesto, kada se govori o slikama, nego je to iztaknuto za svaki predmet, o kome daje upravitelj obračun. Kad se spominje Mislavova i Trpimirova slika, određuje se dapače i način, kako se je pravila (na stari ravenski način, t. j. vjerojatno mozaik). Samo kada se govori o slici 'nedavno umrloga kralja', ne spominje se ni crkva ni cijena ni način. Cijena se ima tek naknadno odrediti, i to na jednome zboru, koji će se održati u kući upravitelja katedrale. To će biti zbor natjecatelja, t. j. skup ljudi, koji će odrediti cijenu. Tome zboru ne smije prisustvovati sam majstor slike. Iz ovoga se vidi, da je neki majstor napravio sliku, koja nije pravljena po starome ravenskom načinu, nije 'u crkvi na brdu', niti joj je još određena cijena. Kako rukopis iztiče, da je to slika 'nedavno umrloga kralja', a još nije plaćena, te možemo pretpostaviti, da se je počela praviti za živog vladara. Kada sve ovo znamo, spontano dolazimo na misao, da je ta slika pravljena u Splitu i za splitske potrebe. A kako se ne spominje mjesto, gdje se pravi, a uz to se iztiče, da nije mozaik, to moramo pretpostaviti, da je pravljena na pomičnom predmetu i to u formi reliefa (kip se izključuje, jer slika predstavlja trojicu, a fresko se redovito pravio po zidovima). A kako zbor natjecatelja ima odrediti cijenu u odsutstvu majstora, možemo pretpostaviti, da je majstor mogao sa slikom razpolagati, čime dolazimo do mišljenja, da je slika pravljena na pokretnom predmetu i da je majstor tu sliku izložio na neke vrsti izložbi. Kada bi slika bila pravljena u crkvi na Putalju, tada se natječaj ne bi mogao održati 'u kući upravitelja velike crkve', t. j. u stanu upravitelja katedrale, jer se mora pred sobom imati ono, što se procjenjuje. Relief prikazuje čovjeka, odje-

vena širokim plaštem i s krunom na glavi, što sjedi na nizku prijestolju bez naslonjača, i drži u lievoj ruci kuglu, a u desnoj križ. Do njega desno stoji jedan lik, odjeven pripasanom tunikom, a pred njim izpružio se klečeći ili bolje, ležeći potrbuške, bradat čovuljak s izpruženim rukama' (Karaman, *ibid.* s. 3). Dakle su tri osobe, što odgovara viesti bilješke, da slika predstavlja 'nedavno umrloga kralja sa sinom Petrom i Tomislavom'.... Iz same viesti britanskog rukopisa ne bi se moglo sa sigurnošću zaključiti, da je Tomislav bio sin 'nedavno umrloga kralja', jer on veli sa 'sinom Petrom', a ne sa sinovima. Ovakva konstrukcija ipak ne izključuje, da se i ono filio odnosi i na Tomislava, jer takva konstrukcija nije ništa neobična kod sredovječne latinštine. Ali, kada znademo, da je baš u to doba Tomislav bio kralj, a u Hrvatskoj je vriedio princip nasljedstva, to nema sumnje, da je Tomislav bio vladarev sin. Nemamo nikakva traga, da bi početkom X. vieka u Hrvatskoj nastupila promjena dinastije, pak zato moramo pretpostaviti, da je Tomislav bio sin i nasljednik 'nedavno umrloga kralja'. Iz naše viesti doznajemo, da je Tomislav imao brata Petra... Kako viest britanskog rukopisa veli, da je napravljena slika 'nedavno umrloga kralja' (nuper defuncti), a niti Petra niti Tomislava zove kraljem, to moramo pretpostaviti, da je kraljeva smrt bila vrlo svježna, a vjerojatno je nastupila, dok se je sama slika pravila. Tko je nasliedio 'nedavno umrloga kralja'? Kako ne nalazimo nigdje traga nekakvome kralju Petru pred Tomislavom, a upadno se iztiče i u britanskom kodeksu i u narodnoj predaji, da je Tomislav kralj-mladić, to moramo zaključiti, da je Tomislav bio nasljednik. Pisac viesti britanskog rukopisa ne nazivlje ni Petra ni Tomislava kraljem, vjerojatno baš zato, jer je smrt njihova otca bila neposredna, pa se u Splitu još nije znalo, tko će otca nasliediti, a možda i zato, što pisac nije htio, govoreći o slici, koja predstavlja kralja, nazvati kraljem onoga, koji kao kralj na slici nije predočen. Bilo jedno ili drugo, sve nas to uvjerava, da je 'slika nedavno umrloga kralja' neposredno pred samim izvještajem bila pravljena... Iz svega ovoga možemo izpravno zaključiti, da je 'nedavno umrli kralj' bio knez Muncimir, poznat nam iz t. zv. Muncimirove povelje. Kako nam ova spominje Muncimira 892., a Toma Arhidakon 912. kneza Tomislava, to moramo zaključiti, da je slika 'nedavno umrloga kralja' napravljena u vremenskom razmaku od 892-912. I tako nas ova viest britanskoga kodeksa dovodi gotovo do sigurnog zaključka, da je Tomislav sin kneza Muncimira, što se je dosada s većom ili manjom vjerojatnošću samo nagađalo. Figure na reliefu podpuno odgovaraju viesti britanskog rukopisa, kako smo je mi

razjasnili. Čovjek s krunom na glavi je Muncimir. Splitski je biskup imao dovoljno razloga, da dade napraviti Muncimirovu sliku. Ljubav ovoga prema splitskoj crkvi i njezinu biskupu Petru otkriva nam njegova povelja od 892. godine. Vjerojatno je slikar slike 'nedavno umrloga kralja' uzeo pojedinačni motiv za svoju sliku iz Muncimirove povelje. Kralj na splitskom reliefu sjedi na prijestolju, a Muncimir kaže za sebe, da izriče presudu u sporu Nina i Splita, 'sjedeci na otčevu prijestolju i Gospodnjim nadahnućem' (Šišić, *Priručnik*, s. 195)... Viest britanskoga kodeksa o slici 'nedavno umrloga kralja' gotovo u detalje može se primieniti na splitski basrelief, koji se nalazi u krstionici splitske katedrale.”⁵

Mišljenje I. Guberine opširnije sam citirao ne samo zbog teške dostupnosti njegova inače veoma zanimljiva teksta, nego i zbog nekih njegovih točnih utvrđenja (posebno o čitanju imena Tomislav i o datiranju kralja Trpimira iz vrela u IX. stoljeće). Međutim, ne izgleda dokazana mogućnost da je “nedavno umrli kralj” Muncimir i da je on predstavljen na reljefu u splitskoj krstionici sv. Ivana.

Ljubo Karaman, u jednom radu o starohrvatskoj umjetnosti objavljenom (također) 1943. godine, nije posumnjao u vjerodostojnost Arensova priloga, ali on sadržaj vrela shvaća ovako: “Viest o drugima, vrlo važnim slikarijama donio nam je u najnovije vrijeme čudan slučaj i sretan nalaz. U nekom kodeksu u *Britanskom muzeju* u Londonu, navodno iz 11. ili 12. stoljeća, dodan je zapis o nekim računima, koje prokurator splitske crkve prikazuje svojem nadbiskupu u pogledu troškova za popravak crkve Sv. Jurja u Putalju. To je crkva, o koju je bio spor između splitskog nadbiskupa i ninskog biskupa. Crkvu je na obronku Kozjaka iznad današnjeg Sućurca podigao knez Mislav; Trpimir ju je darovao svojem kumu splitskom nadbiskupu Petru (g. 852.), a Mutimir povratio splitskoj crkvi (g. 892.). U računu se spominje, da je bio izplaćen slikaru jedan zlatni novac za popravak slike kneza (Mislava), koji je crkvu utemeljio, jedan zlatni novac za popravak slike Trpimira, koji je crkvu sv. Jurja darovao splitskom nadbiskupu, a osim toga plaćen je slikar za portrete (imagines) nedavno umrlog hrvatskog vladara, po svoj prilici Mutimira, sa sinovima Petrom i Tomislavom. Tako je u maloj crkvi sv. Jurja u Putalju, koja se, višekrat pregrađena, i danas diže iznad Sućurca, jednom bilo pet portreta članova hrvatske dinastije Trpimirovića. To su najstarije slike vladara kod Slave-na, za koje znamo. One nam dokazuju, da su se Hrvati

5 Guberina 1944, str. 65-69.

i u ovom povodili za običajima Bizanta i Zapada. U zapisu se još veli, da su slike popravljene na stari 'ravenatski' način."⁶

Nije uvjerljivo Karamanovo mišljenje da je slikar plaćen "za portrete (imagines) nedavno umrlog hrvatskog vladara, po svoj prilici Mutimira, sa sinovima Petrom i Tomislavom" i da je "u maloj crkvi sv. Jurja u Putalju... jednom bilo pet portreta članova hrvatske dinastije Trpimirovića". Očito je, prema vrelu, da se obnova slike "kralja utemeljitelja" odnosi na Mojslava (Mislava) u crkvi sv. Jurja u Putalju, a jasno se navodi i obnova slike "kralja Trpimira... u istoj crkvi". Međutim, sljedeći se, i to neposredno nastavljajući redak vrela, u kojemu se slikaru "za sliku nedavno umrloga kralja sa sinom Petrom i mladim Tomislavom (*Tumithao*), koje se ciena ima utanačiti u kući upravitelja velike crkve i bez majstora na zboru natjecatelja", može shvatiti i u smislu da je "nedavno umrli kralj" također Trpimir i da se izrada druge njegove slike ne odnosi na Putalj, nego na Split. Ovo se može tumačiti iz stilizacije samoga vrela, ali i iz usporedbe s jednim drugim pisanim vrelom iz istoga IX. stoljeća. Naime, iz iznesenoga navoda moguće je zaključiti da je "nedavno" umrli kralj bio Trpimir i da se njegov sin zvao Petar, a zapis na rukopisnom tekstu *Evandolja* u Čedadu (Civiale) potvrđuje da je kralj Trpimir stvarno imao sina koji se zvao kršćanskim imenom Petar.⁷

Dominik Mandić je, u poslijeratnoj hrvatskoj emigraciji, izrazio puno povjerenje vrelu donesenom u Arensovu prilogu, i to prvi put 1957. godine, upozoravajući da je to "značajni dokument na kojega hrvatski povjesničari nijesu svratili zasluženu pažnju".⁸ D. Mandić je kraljeva sina Petra iz Arensova citata pogrješno poistovjetio s kraljem Petrom Krešimirom IV. i zato je crkvu sv. Jurja u Putalju, pozivajući se na ispravu (koja se drži krivotvorenom) iz 1071. godine, a u kojoj se spominje crkva "sancti Georgii in Rawna", prelocirao na predromaničku crkvu (vjerojatno iz IX.

stoljeća) sv. Jurja u mjestu Ravanjska ili Rovanjaska na obali Velebitskog kanala.⁹ D. Mandić je svoje zaključivanje o istinitosti ovoga vrela 1963. godine uvjerljivo obrazložio:

"Prije pisao troškownika o izradi zidnih slika hrvatskih kraljeva u Ravnoj dr. Arens morao je primiti od nekoga poznanika, koji je radio u pismohrani *Britanskog muzeja* u Londonu. Kako je mislio o tome nalazu kasnije potanje pisati, u *Hrvatskoj reviji* god. 1940., na žalost, nije naznačio signaturu ni list kodeksa. Radi toga su neki nepovjerljivi, pa sumnjaju da bi Arensov navod mogao biti patvoren. Naše je mišljenje, da je svaka sumnja o autentičnosti Arensova troškownika neosnovana. Latinski jezik, računski izrazi, način plaćanja i sama stvarnost izrade vladarskih slika u zadužbinskoj crkvi u Ravni tako su istiniti i odgovaraju 11. stoljeću, da to Arens, kada bi i htio, ne bi mogao patvoriti. Niti uopće među sačuvanim hrvatskim izvorima postoji sličan izvor, prema kojemu bi dr. Arens ili netko drugi mogao patvoriti objelodanjeni troškownik. Mi smo god. 1957. pismeno tražili od uprave odjeljenja za rukopise *Britanskoga muzeja*, da nađe i da nam pošalje fotografski snimak Arensova troškownika. I dobili smo odgovor od ravnatelja pismohrane, da mu nije bilo moguće pronaći traženi dokument, jer sredovječni kodeksi u Britanskom muzeju još uvijek nijesu svestrano proučeni ni opisani. Arensov troškownik mora da je ispisan na nekom latinskom rukopisu iz 11. stoljeća ili iz starijih vremena. Taj rukopis, napisan u Dalmaciji ili Italiji, bio je upotrebljavan u Dalmaciji, po svoj prilici u Splitu. Preko nekog sakupljača starih rukopisa došao je u Britanski muzej. Netko od Hrvata, koji borave u Londonu, trebao bi pregledati sve latinske rukopise u Britanskom muzeju iz 10. i 11. stoljeća, koji potječu iz Dalmacije i Italije. Na kojemu listu od tih rukopisa naći će se, nema sumnje, dragocjeni Arensov sredovječni troškownik, koji spominje po imenu tri hrvatska kralja."¹⁰

6 Karaman 1943, str. 75-76. (Duško Kečkemet je u potpunosti prihvatio navedeno Karamanovo zaključivanje. Usp. Kečkemet 1978, str. 62-66.)

7 "Trpimirov sin Petar ubilježen je u čedadskom rukopisu (fol. 23): *Petrus filius domno Tripemero...*" (Šišić 1925, str. 332.) F. Šišić je 1914. godine posebno analizirao ovo vrela i zaključio: "Ne može biti sumnje, da je taj Petar sin hrvatskog kneza Trpimira." (Šišić 1914, str. 6. Posebno označio F. Šišić.) U hrvatskih vladara nalazimo i po dva imena, i to narodno i kršćansko pa je zato sasvim moguće da je Trpimirov sin Petar poslije očeve smrti postao kralj koji se u Porfirogeneta spominje kao "Krasimir" (Krešimir).

8 Mandić 1957, str. 180-183.

2.

Postojanje Franza Arensa kao znanstvenika i nejezična analiza vrela

O Arensu u svezi s njegovim prilogom u *Hrvatskoj reviji* iz 1940. godine govorilo se u Hrvatskoj poslije II. svjetskog rata samo to da je on "hrvatski Židov koji je nastojao steći naklonost u onodobnom okruženju, pa je

9 Ovo Mandićevo mišljenje o crkvi sv. Jurja u Rovanjaskoj nekritički je prihvatio i Ivo Omrčanin. (Omrčanin 1991, str. 135-136.)

10 Mandić 1963, str. 343-345.

vijest izmislio”¹¹ Nitko nije proveo detaljna istraživanja o Arensovu prilogu u Britanskom muzeju u Londonu, ali se svejedno njegova vrijednost zanemarila. U hrvatskoj historiografiji pod komunističkim režimom osjećao se silan strah od mogućeg optuživanja zbog hrvatskog nacionalizma¹² pa je i zato bilo moguće da

- 11 Ovo je citat iz e-poruke koju mi je 26. ožujka 2012. godine uputio profesor Milan Ivanišević. Kada je M. Ivanišević sam istražio u međubibliotečnim bazama podatke o F. Arensu, napisao mi je, u drugoj poruci od 27. ožujka 2012. godine, sljedeće: “Poslije ovoga što sam o njemu našao, a i ne poznavajući te radove, nego samo po naslovu, siguran sam da to nije 'neki Židov i tako dalje', kao što sam ja čuo (nisam siguran je li tu priču netko oko godine 1940. već bio provukao u javnost, pa ju je Cvito Fisković meni rekao, ili je to bio njegov podatak, ali svakako sam je čuo od njega, to Vam prije nisam napisao, jer mi se nije činilo važnim). Dakle, vratimo se na Arensa. Jedan čovjek koji se u Njemačkoj i Engleskoj bavi čitanjem starih rukopisa i piše o povijesti i povijesti umjetnosti, može naći takav rukopis i može znati da vrijedi pisati o njemu jednu kratku vijest u časopisu koji uređuje neki znanstvenik... U Engleskoj je mogao biti takav rukopis, jer su talijanski ljubitelji starina odnosili razne rukopise iz Dalmacije, a preprodajom su dolazili i do Engleske, mogli su rukopisi doći do tamo i po našima koji su odlazili u Englesku, primjerice Marko Antun Dominis.” (Uzged napominjem i ovaj podatak: “Sadržaj drugoga polugodišta 'Hrvatske revije' 1940.” uz Arensov navodi i jedan Fiskovićev rad, i to na sljedeći način: “Fisković Cvito dr., *Tri ljetnikovca hrvatskih pjesnika*, 344.”)
- 12 „Tada je hrvatska historiografija u bivšoj tzv. socijalističkoj Jugoslaviji, bila stalno i vješto prosijavana kroz partijsko-marksističko sito, pa je stoga tek tu i tamo dala od sebe nekad slabije, a rijetko jače znakove o svojoj izrazitoj hrvatskoj samobitnosti u znaku hrvatske državnosti. Usporedno s time izrasli su i brojni povjesničari, koji su nastojali što više minorizirati i čak ugasiti srednjovjekovnu povijest hrvatskog naroda i postaviti na marksistički prijesto ono razdoblje, u kojem je dominiralo jugoslavenstvo i komunistički credo, prikazujući ga nezamjenjivim i vječnim. U takvim političkim prilikama, gotovo cjelokupna hrvatska historiografija (i ime Hrvat) trebala je poći onim putem koji joj je dirigirao svemoćni jednopartijski sustav, čiji se valovi ipak nisu osjećali u tolikoj mjeri i u ostalim republičkim i pokrajinskim historiografijama u tzv. Jugoslaviji, jer im se nije stavljalo nikakve zahtjeve i izazivalo smetnje za njihov daljnji razvoj i uspon. Sve je ovo uzrokovalo da je hrvatska historiografija iskočila iz zapadnoeuropskih historiografskih tračnica i jedva se sačuvala od toga da prestane biti znanost... Ovakvim stavom bili su oštećeni oni rijetki

se Arensa tretiralo u biti kao nepostojeću osobu. Međutim, Franz Christian Arens stvarno je postojao, i kao ozbiljan znanstvenik nije mogao izmisliti prilog objavljen u *Hrvatskoj reviji* 1940. godine. O Franzu Arensu u *World Biographical Information System (WBIS) Online* navodi se sljedeće: “Geburtsjahr: 1880, Beruf: Kulturhistoriker; Wirtschaftswissenschaftler; Übersetzer, Berufsklassifikation: Historiker, Archäologen, Völkerkundler, Heraldiker; Wirtschaftswissenschaftler; Übersetzer, Dolmetscher.”¹³ Neka od Arensovih djela su: *Die sozialen Anschauungen der Tiroler Weistümer*. Inaugural-Dissertation. Gotha, F. A. Perthes, 1903, stranice VIII + 83; *Das Tiroler Volk in seinen Weistümern. Ein Beitrag zur deutschen Kulturgeschichte*. Gotha, Verlag Perthes, 1904, stranice XVI + 436 (postoji reprint iz 2010. godine); *Der Liber ordinarius der Essener Stiftskirche*. Paderborn, Verlag Junfermannschen Buchhandlung, 1908, stranice XIV + 280 (postoji i reprint iz 2010. godine). F. Arens objavljivao je i rasprave u časopisima kao na primjer: F. Arens, *Die Kunstbewegung des italienischen "Mannerismus" und ihre Einordnung in die Kulturgeschichte*. Tiskano u časopisu *Archiv für Kulturgeschichte*, Köln, godište 24, godina 1934, stranica 20; F. Arens, “*Ein Jahrhundertporträt 'sub specie libertatis'*”. Tiskano u časopisu *Preußische Jahrbücher*, Berlin, 1935, sv. 240, str. 272-280. (U časopisima se navodi, uz Franz Arens, i ime Christian, koje se ne nalazi u bibliotečnim katalozima.) F. Arens objavljuje između dvaju svjetskih ratova i druge rasprave iz povijesti umjetnosti u raznim stručnim časopisima. Franz Arens je savršeno poznao engleski jezik i preveo je s engleskog na njemački knjigu: Barnes, Harry Elmer, *Die Entstehung des Weltkrieges. Eine Einführung in das Kriegsschuldproblem*. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1928, stranice XVI + 569 (naslov originala: *The genesis of the World War*). F. Arens preveo je 1935. godine s engleskog na njemački i djelo (objavljeno u Stuttgartu): Lockhart, Robert Hamilton Bruce (1887-1970) pod naslovom

naši povjesničari, koji su se borili protiv mitomanije, fetišiziranja i nekorektnosti u pisanju o zbivanjima iz pojedinih razdoblja hrvatske povijesti... Da zaokružimo, tadašnja historiografija djelomično je postala ideologija pod lažnom znanstvenom maskom kojoj su kumovala istraživanja najnovije prošlosti.” (Antoljak 1996, str. 21-23.)

- 13 Podatke o Franzu Arensu posebno je, na moju molbu, istraživala Nada Vrsalović iz Sveučilišne knjižnice u Splitu putem međubibliotečne razmjene (*Bayerische Staatsbibliothek, Informationsdienste, München*) i na toj pomoći srdačno joj zahvaljujem.

“Als Diplomat, Bankmann und Journalist im Nachkriegseuropa” (str. 424).

Od odlučnog značenja je sljedeći i do sada u literaturi nepoznati podatak: U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nalazi se, pod posebnim brojem, II 21.352, citirani tekst iz *Hrvatske revije* otiskan na samo jednoj tiskanoj stranici i pod istim naslovom („Važan prilog starohrvatskoj povijesti. Novi podatak iz British Museuma u kojem se spominje hrvatski kralj Trpimir“). Na samome vrhu ovoga tiskanoga priloga nalazi se navod: “Preštampano iz ‘Hrvatske Revije’, god. XIII., br. 11., Zagreb 1940.” Na dnu ovoga jednostraničnoga priloga nalazi se potpis: Dr. Franz Christian Arens.¹⁴ Ispod potpisa ovoga posebno otiskanoga priloga nalazi se rukom napisana, na njemačkom jeziku, posveta prof. dr. Fancevu /Franji/ (24. IX. 1882. – 31. III. 1943.). Iz svega izloženoga proizlazi da je kao autor teksta pod naslovom *Važan prilog starohrvatskoj povijesti* označen “Dr. Franz Christian Arens” koji je stvarno postojao i koji je 1940. bio šezdesetogodišnjak i veoma moguće boravio u Zagrebu u razdoblju od početka 1941. do kraja ožujka 1943. godine, kada je najvjerojatnije osobno naručio poseban pretisak svoga priloga iz 1940. godine i darovao ga F. Fancevu.

Iz Arensove stilizacije da je “pred neko vrijeme saznao” kako se u Britanskom muzeju u Londonu “u nekom codexu... nalaze neki dodaci” od kojih se jedan odnosi na Dalmaciju i da je on zadovoljan “da je dotični tekst dospio u moje ruke”, može se zaključiti da on osobno ovo vrelo nije pronašao, već da ga je dobio u prijepisu od nekoga svoga znanca. Moguće je pretpostaviti da je ta druga osoba dala Arensu postojeće arhivske oznake i da ih je on predao uredništvu navedene zagrebačke revije. Međutim, *Hrvatska revija* bila je mjesečnik za kulturu, a ne znanstvena edicija, i zato se moglo dogoditi da nisu tiskane i od Arensa moguće predane pojedinosti o arhivskom nalazu.

Arensovu vjerodostojnost potvrđuje ne samo ozbiljnost njegova znanstvenog opusa nego i sadržaj u vrelo iznesenih podataka. Vrelo iz Londona djeluje po-

sebno uvjerljivo kada spominje “popravlak slike kralja Trpimira” („restauracione imaginis regis Trepimero“), jer Trpimira kao kralja, i to u IX. stoljeću, posvjedočuju Gottschalk¹⁵ i Porfirogenet.¹⁶ Mislav je, prema Trpimirovoj darovnici, sagradio, obnovio crkvu sv. Jurja na Putalju i taj podatak je “dokumentiran ostacima predromaničkog namještaja iz toga vremena”.¹⁷ Sasvim je moguće i svojedobno stvarno postojanje predromaničkih fresaka (“slika”) s likovima hrvatskih vladara u crkvi sv. Jurja u Putalju,¹⁸ koje se vjerojatno

15 Lambot 1945, str. 169.

16 Konstantin Porfirogenet 2003, str. 82, 266. Početak Trpimirove vladavine moguće je datirati najkasnije u 840. godinu. Kralja Trpimira koji je vladao do oko 850. godine, a možda i koju godinu više, naslijedio je njegov sin Krešimir, koji je kraljevaio do oko 860. godine. Posljednji hrvatski kralj u IX. stoljeću, prema glavi XXXI. DAI, bio je Krešimirov sin Miroslav, kojega je ubio ban Pribina oko 863./864. godine. (Usp. Mužić, 2011, str. 164-177.) F. Šišić misli da poslije Tomislava, između 928. i 949., treba staviti Konstantinove vladare Trpimira, Krešimira i Miroslava. On, a poslije njega i sljedba njegovih pristaša, pretpostavlja da je iza Tomislava vladao Trpimir II., “vjerojatno njegov mlađi brat”, i to od oko 928. do oko 935. godine. Ova zamišljanja nisu potvrđena niti u drugorazrednim vrelima. Potpuna je fantazija tobožnje postojanje Krešimira I. kao Trpimirova sina, koji je vladao od oko 935. do 945. godine. (Šišić 1925, str. 431.) Šišićeva škola, prema mišljenju Martina Eggersa, zapada u “najveću teškoću” jer izmišlja Trpimira II. od 928. do 935. godine, koji inače nije nigdje potvrđen. (Eggers 1995, str. 343-347, 350.) Srpski povjesničar Predrag Komatina, analizirajući podatke koje Porfirogenet navodi o Martinu, zaključuje: “Sve u svemu, ne izgleda lako oteti se zaključku da Porfirogenit piše upravo o ovom Martinu iz 852. godine. Samim tim, *arhont Trpimir*, koga pominje Porfirogenit, ne može biti drugi do iz ostalih izvora poznati hrvatski knez Trpimir iz sredine IX. veka. Prema tome, pošto Porfirogenit govori o poznatom knezu Trpimiru i događajima iz sredine IX. veka, nema potrebe izmišljati ličnost nekakvog *Trpimira II* i smestati je u prvu polovinu X veka.” (Komatina 2010, str. 93-94.) Međutim, P. Komatina prihvaća uobičajeno pogrješno datiranje početka i trajanja Trpimirove vladavine i zato kraljevanje njegovih nasljednika, sina “Krasimira” i unuka Miroslava, stavlja “u prve dve decenije X veka” i zaključuje “da u hronološkom sledu hrvatskih vladara Krasimir i Miroslav zauzimlju mesto između Mucimira i Tomislava”. (Komatina 2010, str. 102.)

17 Burić, Čače, Fadić 1992, str. 93.

18 Arheološkim istraživanjima otkriveni su ostatci fresaka u ovoj crkvi. Josip Stošić (1935.- 2009.), poznati

14 Na ovome veoma važnom podatku posebno zahvaljujem gospođi Zdravki Bušić iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. U ediciji “Građa za Hrvatsku Retrospektivnu Bibliografiju Knjiga 1835– 1940 Knjiga 1” Zagreb 1982, pod brojem 937., str. 83, nalazi se sljedeći navod: “ARENS, Franz Christian Preštampano iz ‘Hrvatske revije’, god. XIII., br. 11., Zagreb 1940. Važan prilog starohrvatskoj povijesti. Novi podatak iz British Museuma u kojem se spominje hrvatski kralj Trpimir. – /Zagreb, Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina, bez godine./ (Nasl. nad tekstom.) 4 1 1. /u 2 st./ (Potpisano:) Dr. Franz Christian Arens.”

već za mongolskih i posebno turskih pustošenja moglo posve zatrti.

Arens u svom komentaru vrela, na temelju Šišićeve *Povijesti Hrvata* (na njemačkom) i Katićeve disertacije o Gottschalku, prihvaća da je hrvatski kralj Trpimir postojao samo u X. stoljeću, a hrvatski “knez” Trpimir u IX. stoljeću i stoga u svom komentaru datira uz kralja Trpimira i njegova sina Petra u X. stoljeće. Međutim, ovo Arensovo zaključivanje je pogriješno jer se citirano vrelo odnosi na kralja Trpimira iz IX. stoljeća, a Šišićev Trpimir II. iz X. stoljeća je neutemeljena historiografska konstrukcija.¹⁹ Arensu je, kao i svakom upućenijem čitatelju, bilo dostupno saznanje i iz po njemu navedene literature (Šišića i Katića) da je samo Trpimir iz IX. stoljeća imao sina Petra i da se toga Petra ne može smješati u X. stoljeće. Očito je da je Arens vjerno prenio podatke iz Britanskog muzeja u Londonu, a da je njegovo osobno mišljenje, temeljeno na literaturi i izneseno u citiranom komentaru, stvarno protivno citiranim arhivskim podacima, što također potvrđuje da on nije ni najmanje intervenirao u stilizaciju vrela. Arens, vjerujući u literaturu o po-

stojanju kralja Trpimira u drugoj polovini X. stoljeća, datira kodeks u XI. ili XII. stoljeće. Međutim, najveći dio sadržaja vrela o slikama hrvatskih kraljeva odnosi se na drugu polovinu IX. stoljeća, a samo dio u kojemu se spominje Tomislav moguće je datirati na početak X. stoljeća, i zato se njegov pisani nastanak može datirati najkasnije u prva desetljeća X. stoljeća, i to u Splitu.

3.

Jezična analiza Joze Marevića srednjovjekovnog latinskog jezika u vrelu

Ivo Guberina, Dominik Mandić, Ivo Omrčanin i Milan Ivanišević, koji su pouzdani poznavatelji srednjovjekovnog latinskog jezika i koji su koristili Arensov prilog, nisu posumnjali u tadašnji latinski jezik kojim je vrelo pisano, ali nisu detaljnije analizirali latinski jezik izvornika. To je razlog da sam se obratio profesoru i meni do tada osobno nepoznatom Jozi Mareviću, kao vrhunskom autoritetu za latinski jezik iz antičkog i srednjovjekovnog doba, da on potpuno neovisno o mojem (nejezičnom) obrazloženju, posebno analizira jezičnu vjerodostojnost ovoga vrela. On je o tome zaključio:

“U časopisu *Hrvatska revija*, u broju 11, godište XIII, godina MCMXL, str. 595. objavljen je tekst pod naslovom 'Važan prilog starohrvatskoj povijesti. Novi podatak iz *British Museuma* u kojemu se spominje hrvatski kralj Trpimir'. Auktor članka je znanstvenik Franz Christian Arens koji je zadovoljan ' . . . da je dotični tekst dospio u moje ruke. . . ' A tekst je isprava na latinskom jeziku. Isprava je račun koji prokurator splitske nadbiskupije upravlja odgovornim crkvenim osobama, odnosno nadbiskupu za popravljene slike. Budući je dokument od znatne kulturno-povijesne važnosti, a kako ima veliko značenje za hrvatsku političku povijest, ktome upućuje na dva Trpimira, kneza i kralja, zaslužuje posvemašnju multidisciplinarnu pozornost.

Arensov članak izazvao je, ali samo trenutačno, nemalu pozornost. On je izazvao na moguće dopune, pa su se u razdoblju od svega nekoliko godina na njegov članak referirali Ivo Guberina, Ljubo Karaman i Dominik Mandić. Najpodrobnije je to učinio ovaj potonji time što je i etimološki pokušao i uspio razjasniti nepoznanicu, odnosno vlastito ime Tumithaus. Ako je Arensovo čitanje 'Tumithao' ispravno, kaže Mandić, onda ga valja dovesti u svezu s grčkim imenom $\theta\upsilon\mu\alpha$ = žrtveni dar (osobno bih se prije priklonio imenici $\theta\upsilon\mu\acute{o}\varsigma$ = duša, srce, životna snaga) u značenju Darislav, ili pak dolazi od latinske imenice *thymus*, odnosno grčke $\theta\upsilon\mu\omicron\varsigma$ = majčina dušica, što bi značilo Duško.

hrvatski povjesničar umjetnosti, vjerovao je u Arensove podatke kao istinite i držao je da su pronađeni ostatci fresaka predromanički. “Moj je fakultetski sudrug Josip Stošić mislio da to nije izmišljeno i tvrdio je da su nalazi u Putalju dokaz istinitosti. . . Pratio sam što je tiskano o Kaštel Sućurcu poslije simpozija koji je također bio godine 1992.; po mom sjećanju upravo sam na tom simpoziju slušao Stošića kako prihvaća freske u Putalju, ali to nije tiskano.” (Izvod iz e-poruke koju mi je 26. ožujka 2012. godine poslao M. Ivanišević.) Tonči Burić, koji je također slušao Stošićevo navedeno izlaganje, misli ovako: “Sustavna iskopavanja na Putalju iznijela su na vidjelo ostatke kasnoantičkog podnog mozaika i sitne ulomke višebojnih figuralnih fresaka, iz ranorimskog razdoblja, a nema ni najmanjega traga postojanju nekih srednjovjekovnih fresaka ili mozaika. I stratigrafija nalaza, unatoč poremećenosti slojeva, ukazuje na to da otkrivene ulomke valja datirati ranije.” (T. Burić 2001, str. 193.) M. Ivanišević u e-poruci koju mi je uputio 3. svibnja 2012. godine, zaključuje: “Tonči Burić sa svoga gledišta ima pravo tako zaključivati, ali to ne znači da se u poremećenoj stratigrafiji nalaza ulomaka fresaka ne krije i ulomak mlađe freske, one koja pripada rukopisu iz Londona, a koju (vjerojatno) naglašava Josip Stošić u svojim netiskanim zaključcima.”

19 Ferdo Šišić tretira hrvatskog kralja Trpimira iz IX. stoljeća samo kao kneza (“Fürst”), a zamišlja postojanje kralja Trpimira II. (“König” “um 928 bis 935”). Usp. Šišić 1917, str. 78-79. (F. Šišić je isto pisao i u svojoj *Povijesti Hrvata* na hrvatskom. Usp. Šišić 1925, str. 430-431.)

Na kraju je ipak zaključio da je Arens dativ imenice Tomisla(v)us, Tomislao pročitao kao Tumithao, što bi trebao biti jedini ispravnii zaključak.

I nakon duljeg vremena i gotovo urotničke šutnje (onu poznatu *inter arma silent Musae* preinačio bih u *apud silentium impositum* = uz nametnutu šutnju) znanstvenu raspravu o ovom povijesno nadasve vrijednom dokumentu potiče dokazani i priznati znanstvenik Ivan Mužić. Rad je fundiran i obrađen na izvanrednom faktografskom i dokaznom slijedu *summa cum laude*.

Gotovo svaki povijesni dokument može kriti u sebi neku zamku, podvalu ili čak laži. Ova naša predmetna isprava može sadržavati samo poneku nepoznanicu, no niti njih nema za iskusne historiografe. Njenu povijesnu ispravnost propitkujemo ovdje prije svega kroz latinski jezik kojim je ispisana te osvrtnom na okolnosti na onodobnoj hrvatskoj povijesnoj sceni u kojima je nastala.

Komparirajući jezik izvornika s drugim tekstovima pisanima latinskim jezikom od prvih početaka naše povijesti na ovim prostorima, ne može se naći nikakva usporednica niti različitost stilska, gramatička ili ortografska. Ustaljeni slijed riječi u rečenici, konstrukcije i sintagme su u skladu s jezikom pisaca i prepisivača latinskih isprava od ranog srednjeg vijeka. Niti na osnovi metode redukcije pogriješaka u tekstu ne možemo doći do označnica koje bi nas odvele na točan ili makar približan trenutak nastanka.

Gramatičke pogriješke su ovdje tipične za prepisivače notare, na primjer:

- dativ *fundatori, majori* umjesto genitiva *fundatoris, majoris*

- genitiv, kada je u nizu *junioris* umjesto ablativa *juniore*

- umjesto *cum filio ejus Petro et Tumithao* bespriekorno bi bilo uporabiti ablativ plurala *cum filiis ejus*. . . U značenjskom pogledu spomenuti valja da je prevoditelj imenicu *curtis* (*tal. corte*) = dvor, kuća, dvorište, uzeo u značenju posjed što nije česta pojava. Uglavnom, gramatičke i jezične pogriješke u ispravi mogli bismo svesti na jednu više nego razumnu mjeru. U zaključku o jezičnoj strani isprave treba kazati onu općenito poznatu misao: što su isprave starije, to su jezično (latinski jezik) ispravnije.

Proučavajući ovu ispravu kao i mnoge druge koje se tiču Hrvata, historiografi, bez sumnje, uvijek polaze, barem bi tako trebalo biti, od one pozdravne rečenice pape Ivana VIII. knezu Branimiru od 7. lipnja 879. godine: *Dilecto filio Branimir*, a što je onodobno svojevrsno priznanje jednoga naroda i države, dakle

u vrijeme kada mnogih današnjih europskih naroda nije ni bilo na povijesnoj sceni. Ne čudi zato da se ova predmetna isprava našla i u Italiji i da je odatle dospjela u British Museum, kako navodi Arens. Ta činjenica trebala bi biti i svakako jest pečat njene vjerdostojnosti. A *Ecclesia Salonitana* od prvih stoljeća Crkve igrala je značajnu ulogu u širenju Evanđelja i pokršćavanju naroda. Gotovo je posve sigurno da je tu boravio sv. Petar, a u Naroni sv. Pavao, *doctor gentium*. Svakako nije nimalo slučajno što je isusovac Daniele Farlati sa svojim suradnicima posvetio čitavi svoj radni i znanstveni vijek izučavanju naših prostora i što je u svom velebnom djelu *Illyricum sacrum* više od polovine prostora posvetio upravo spomenutoj Crkvi, odnosno nadbiskupiji. A razne isprave su važna sastavnica tog djela. Skriptoriji u našim primorskim gradovima Osor, Zadar, Trogir, Dubrovnik, Split, bez obzira na pismo (beneventanska minuskula, karolina, beneventana, karolinška minuskula itd.) postali su ugledna kredibilitetna prepisivačka središta, što je, bez sumnje, veoma važno pri nabavci i vrednovanju, povjerenju i traženosti dokumenata. Neki su dokumenti, važni za proučavanje hrvatske povijesti, posve slučajno ugledali svjetlo dana (u radu se tako spominje Šišić i za Hrvate još uvijek 'najsprovitije izvorište' British Museum). A gdje nam je konzistentna skrb u traganju za izvorima?

Zahvaljujući nekolicini entuzijasta, 'nepopravljivih' zaljubljenika u proučavanju najstarije hrvatske povijesti, a među prve, bez imalo dvojbe, valja nam svrstati Ivana Mužića, koji će svojim neumornim radom doći do novih i veoma važnih znanstvenih spoznaja, jer Hrvati kao sudionici zapadnoeuropske uljudbe i civilizacije imaju i toj današnjoj Europi što ponuditi, a ne oživljavati stare priče i mitove. Na tom tragu je i ovaj Mužićev rad."²⁰

20 Prof. dr. sc. Jozo Marević, *Vjerdostojnost Arensova vrela iz Britanskog muzeja u Londonu o hrvatskim kraljevima*. Rukopis je datiran: "U Velikoj Gorici, 12. svibnja 2012."

LITERATURA

Antoljak 1996

S. Antoljak, *Renesansa hrvatske historiografije*. Naša sloga, Pazin 1996, 119.

Arens 1940

F. C. Arens, *Važan prilog starohrvatskoj povijesti. Novi podatak iz British Museuma u kojem se spominje hrvatski kralj Trpimir*. Hrvatska revija (Zagreb), god. XIII, 1940, br. 11, 595. (Tekst objavljen pod inicijalima, a u posebno otisnutom izdanju pod punim imenom s napomenom: "Preštampano iz 'Hrvatske Revije', god. XIII., br. 11., Zagreb 1940." Jedinica se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sign. II 21.352).

Burić 2001

T. Burić, *Putalj u srednjem vijeku*, u: T. Burić, S. Čače, I. Fadić, *Sv. Juraj od Putalja*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 2001, 151-323 + slike.

Burić, Čače, Fadić 1992

T. Burić, S. Čače, I. Fadić *Sv. Juraj od Putalja – istraživanja 1988 – 1990. godine*. Obavijesti HAD, god. XXIV/1992, br. 1, 93.

Konstantin Porfirogenet 2003

Constantinus Porphyrogennitus (Konstantin Porfirogenet). *O upravljanju carstvom*. (Prijevod i komentari Nikola Tomašić /hrvatski/, R. J. H. Jenkins /engleski/; priređivač grčkog izvornika Gyula Moravcsik). Dom i svijet, Zagreb 2003, XVII + 407.

Eggers 1995

M. Eggers, *Das "Großmährische Reich": Realität oder Fiktion?; Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donaauraumes im 9. Jahrhundert*. Stuttgart, Anton Hiersemann, 1995, IX+525.

Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju 1982

Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju: 1835 – 1940. Knjiga 1. Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb 1982.

Guberina 1943

I. Guberina, *O postanku hrvatske krune*. (Viest X. vieka o slici 'nedavno umrloga kralja'). Hrvatska revija, god. XVI, 1943, br. 1, 1-14. (Posebno nepaginirano izdanje od 14 stranica objavljeno je u Zagrebu 1943. Jedinica se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sign. II-21.228).

Guberina 1944

I. Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara*. Svezak 1. Knjižara Velebit, Zagreb 1944, 190.

Karaman 1943

Lj. Karaman, *Starohrvatska umjetnost*. Časopis za hrvatsku povijest (Zagreb), knj. 1/1943, sv. 1-2, 52-82.

Kečkemet 1978

D. Kečkemet, *Kaštel-Sučurac*. Mjesna zajednica Kaštel-Sučurac, Split 1978, 387.

Komatina 2010

P. Komatina, *O hronologiji hrvatskih vladara u 31. glavni spisa De administrando imperio*. Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010, vol. 42, 83-105.

Kuntarić 1998

M. Kuntarić, *Vladari hrvatske narodne dinastije i spomenici njihova vremena. Prilog bibliografiji*, u: *Prvi hrvatski kralj Tomislav*. Zbornik radova. Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad- Zagreb 1998, 333-363.

Lambot 1945

C. Lambot, *Oeuvres théologiques et grammaticales de Godescalc d'Orbais*. Université catholique, Louvain 1945, XXIV + 684.

Mandić 1957

D. Mandić, *Crvena Hrvatska u svijetlu povjesnih izvora*. Hrvatski povijesni institut, Chicago 1957, XVI + 280.

Mandić 1963

D. Mandić, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*. Hrvatski povijesni institut, Rim 1963, XLIII + 631.

Mužić 2011

I. Mužić, *Hrvatska povijest devetoga stoljeća*. III. dopunjeno izdanje. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 2011, 67.

Omrčanin 1991

I. Omrčanin, *Diplomatska i politička povijest Hrvatske*. Svezak 1. Ivor Press, Washington 1991, 272.

Šišić 1914

F. Šišić, *Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji*. Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, n. ser., sv. XIII. za 1913. i 1914, Zagreb 1914, 1-93.

Šišić 1917

F. Šišić, *Geschichte der Kroaten*. Matica hrvatska, Zagreb 1917, XIV+407.

Šišić 1925

F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. “Izdano troškom naklade školskih knjiga.” Zagreb 1925, XVI+735.

Full Credibility of the Source on Croatian Kings in Franz Arens' Article

Key words: Franz Christian Arens, King Trpimir, painting of the king, Petar, Tomislav, Putalj, Ivo Guberina

The author of the text, which was published in November 1940 in the journal "Hrvatska povijest" (Croatian Review) under the title *Važan prilog starohrvatskoj povijesti* (Important contribution to early Croatian history), was Franz Christian Arens, who really existed and worked as a serious scientist. It can be concluded from the stylisation of Arens' article that he received a transcript of the cited source from an acquaintance. It can be assumed that this person also gave him the existing archive registration numbers and that he, as a scientist who used the common methodology in his works, submitted it to the editorial department of *Hrvatska revija*. However, as this review from Zagreb was not a scientific edition, but a monthly magazine for culture, it is possible that some details about the archival find were not printed.

The credibility of the source from the *British Museum*, given by Arens, is confirmed by the mediaeval Latin language used at that time as well as by the content of its data mentioned in it. The source specifically mentions also the "restoration of a painting of King Trpimir", and Trpimir being king is testified

by Gottschalk, but also by Constantine Porphyrogenitus. Gottschalk describes Trpimir in the 9th century as a king who fights victoriously. On the other hand, Porphyrogenitus places Trpimir and his heirs, son Krešimir and grand-son Miroslav, as "archons" into the same century. In the time of their ruling, Croatia was, according to *De administrando imperio*, a very powerful land and naval power. Apart from mentioning Trpimir, the source from London cites also paintings of other Croatian kings at that time. The only conclusion to be drawn from these three entirely independent sources is that they completely correspond with each other in terms of Croatia, as a non-principality during the period of Croatian kings in the second half of the 9th century, being an independent state.

The content of the source on the paintings of Croatian kings refers to the second half of the 9th century and only one part, in which Tomislav is mentioned, can be dated to the beginning of the 10th century. This is why the written creation of the source can be dated to the early decades of the 10th century the latest and placed into Split.

